

УДК 378. 22.016:5:[373.5]

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ДО РОБОТИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Онiпко В.В.

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

У статті розкриваються концептуальні педагогічні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи в профільній школі: використання компетентісного підходу та дворівнева система організації професійного навчання. Схарактеризовано психологічні механізми розвитку компетентності фахівця для школи природничого профілю на засадах синтезу когнітивного, предметно-практичного і особистісного досвіду його формування в процесі опанування всіх циклів навчальних дисциплін.

Ключові слова: профільне навчання, концептуальні основи, компетентісний підхід, професійна підготовка вчителя, природничі дисципліни.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН К РОБОТЕ В ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Онiпко В.В.

В статье раскрываются концептуальные педагогические основы профессиональной подготовки будущих учителей естественных дисциплин к работе в профильной школе: использование компетентностного подхода и двухуровневая система организации профессионального обучения. Охарактеризовано психологические механизмы развития компетентности специалиста для школы естественного профиля на основе синтеза когнитивного, предметно-практического и личностного опыта его формирования в процессе освоения всех циклов учебных дисциплин подготовки.

Ключевые слова: профильное обучение, концептуальные основы, компетентностной подход, профессиональная подготовка учителя, естественнонаучные дисциплины.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS TRAINING FUTURE TEACHERS OF NATURAL DISCIPLINES TO WORK IN A PROFILE SCHOOL

Оніпко В.В.

The article covers the conceptual foundations of pedagogical training of future teachers of natural sciences to work in a profiled school: of the competency approach and two-tier system of vocational training. Characterized psychological mechanisms of professional competence for school natural profile based on the synthesis of cognitive, subject-practical and personal experience of its formation in the mastery of all disciplines of training cycles.

Key words: specialized education, conceptual framework, competence-based approach, professional training teachers, natural sciences disciplines.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. За останні роки вища школа кардинально переглядає зміст, організацію та вибір педагогічного інструментарію підготовки майбутнього фахівця відповідно до сучасних пріоритетів у сфері освіти, національних потреб у сучасних професіоналах та кардинальних змін освітніх систем у світовому цивілізаційному просторі. Професійна підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі до реалізації завдань профільного навчання в старшій загальноосвітній школі потребує уваги до розвитку та формування науково-методичних знань, умінь і навичок, здібностей до творчої науково-дослідної роботи, упровадження перспективного педагогічного досвіду, сучасних технологій навчання. Це також актуалізує уміння вчителя сприяти гуманізації навчання, задоволенню освітніх потреб та самоактуалізації особистості, утвердженню унікальності, неповторності та самоцінності індивідуальності кожного школяра, що детермінується зростаючими вимогами суспіль-

ства до професійної компетентності і когнітивної активності майбутніх фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми. Концептуальні основи нашого дослідження є логічним продовженням існуючих у вітчизняній та зарубіжній науці провідних концепцій підготовки майбутнього фахівця. Вихідною позицією у рамках нашого дослідження є узагальнення кращих теоретичних надбань і досвіду реалізації ідей та методик профільного навчання в загальноосвітній і вищій педагогічній школі. Профільне навчання як один із видів диференційованого навчання привертало увагу визначних педагогів, учених, практиків у всі періоди розвитку вітчизняної педагогічної науки (Г. Сковорода, О. Духнович, Б. Грінченко, В. Сухомлинський, М. Гузик та ін.). Процеси диференціації та індивідуалізації навчання у загальноосвітній школі активно досліджуються з середини ХХ ст.; теоретичні основи проблеми висвітлено в працях А. Бударного, І. Бутузова, І. Чередова, І. Унт, Є. Рубанського, О. Бугайова, М. Мельникова, С. Гончаренка, Н. Буринської, О. Братанич, П. Сікорського та ін.

Метою даного дослідження є визначення концептуальних основ професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу Вища професійна школа сьогодні, спираючись на наукові знання і людський капітал, має забезпечити умови для розвитку ефективної системи взаємодії освіти з ринком праці, чому значною мірою сприяє модернізація української освіти, а саме: упровадження в навчальний процес компетентнісного підходу та введення дворівневої системи підготовки, що забезпечить можливість переходу до практико-орієнтованого професійного навчання та дозволить вирішити завдання, пов'язані з формуванням у майбутніх фахівців творчості, навичок постановки і вирішення проблем, які виникають у процесі професійного становлення. До теперішнього часу в публікаціях ряду зарубіжних і вітчизняних авторів концептуальні координати компетентнісного підходу позначені досить чітко, заявлена й головна його інтенція – посилити практичну орієнтацію освіти, вийшовши за межі обмежень «зунівського» освітнього простору. Аналіз публікацій засвідчує, що настає новий етап: компетентнісний підхід переходить

зі стадії самовизначення в стадію самореалізації, коли розроблені в його рамках загальні принципи та методологічні установки мають підтвердити себе в прикладних розробках. При успішному запровадженні компетентнісного підходу замість формування знань, умінь, навичок та контролю рівня їх засвоєння (а з цього традиційно робляться висновки про якість освіти) потрібно буде формувати й оцінювати принципово відмінні компетентності випускників ВИШів. Компетентність українські педагоги розглядають як інтегровану якість людини, що завершила освіту на певному рівні та має готовність (здібності) на цій основі до успішної (продуктивної, ефективної) діяльності з урахуванням її соціальної значущості та соціальних ризиків, які можуть бути пов'язані з професією [4, с. 98-100]. Більшість дослідників розуміють компетентність як опанування відповідною компетенцією – заданою вимогою до підготовки, необхідною для успішної професійної діяльності. В. Богословський зазначає, що «відображення результатів освіти в термінах компетенцій сприяє формуванню студентоцентрованої спрямованості освітнього процесу, коли акцент зі змісту («що викладають») переноситься на результат («якими компетенціями володіє студент, що він буде знати і готовий робити»). Викладач і студент стають рівноправними суб'єктами – зі спільною освітньою метою, хоча і з різними завданнями і відповідальністю» [1, с. 4].

Сукупність компетенцій, якими має володіти фахівець певного напрямку або профілю вищої професійної освіти, визначена в проєктах програмних документів – стандартів вищої освіти. Необхідно відзначити, що підготовка бакалавра та магістра за певним напрямом відрізняється не стільки набором компетенцій, скільки ступенем підготовленості до виконання певних функцій. Бакалаври мають базову підготовку з конкретного напрямку; магістри ж опановують сукупність загальнонаукових і поглиблених професійних компетенцій, тобто здобувають освіту більш високого рівня та додаткові можливості, у порівнянні з бакалавром, для успішної професійної діяльності. Магістр має бути здатний самостійно вести проєкти розвитку профільної школи, приймати нестандартні рішення, займатися науковою та інноваційною діяльністю [3, с. 3-7].

Компетентність студентів необхідно формувати в процесі навчання не тільки спеціальних, але й інших дисциплін. Відповідно до концепції багаторівневої підготовки фахівців саме дисциплінам природничо-наукового і загальнопрофесійного циклів відводиться провідна роль у забезпеченні фундаментальної освіти майбутніх учителів природничих дисциплін. При цьому необхідно враховувати, що опанування кожної загальнонаукової дисципліни покликане сприяти вивченню спеціальних дисциплін і подальшій професійній діяльності випускників. Таким чином, дисципліни природничо-наукового циклу мають відповідати вимогам фундаментальності та професійної спрямованості. Ці вимоги взаємно не суперечливі, а сприяють загальній освіченості студентів та їхній професійній підготовці до роботи в профільній школі. Комплекси завдань з усіх дисциплін мають містити цілі, формулювання яких є професійно значущим для студентів відповідного напрямку підготовки, ці завдання мають стосуватися об'єктів їхньої майбутньої професійної діяльності.

Важливо не лише визначити необхідні компетенції майбутнього фахівця, але й запропонувати освітні технології їх формування та оцінки. У якості пріоритетних освітніх технологій і методів, адекватних компетентнісній моделі навчання, учені розглядають контекстний підхід, проблемне навчання, технології співробітництва, метод проєктів, застосування інформаційних технологій, модульне навчання тощо. Психологічний механізм формування компетентності істотно відрізняється від механізму формування поняттєвого «академічного» знання. Обумовлене це, перш за все, тим, що звичайне знання призначене для запам'ятовування, відтворення або, у кращому випадку, для отримання іншого знання логічним чи емпіричним шляхом. Студента не можна навчити компетентності, компетентним він може стати лише самостійно, знайшовши й апробувавши різні моделі поведінки в педагогічній предметній сфері, вибравши з них ті, які найбільше відповідають його власному професійному стилю, домаганням, естетичному смакові й моральним орієнтаціям. Компетентність, таким чином, постає як складний синтез когнітивного, предметно-практичного та особистісного досвіду.

Формування компетентності відбувається протягом усього життя людини в міру накопичення особистістю соціального та професійного досвіду. З практичної точки зору, людина, що займається тривалий час певною професійною діяльністю, мусить мати високий рівень компетенції в певному колі питань завдяки накопиченим знанням і досвіді, та може не мати такого ж рівня в інших питаннях у рамках педагогічної професії. Коли ми говоримо про професійну підготовку вчителя до роботи в профільній школі, неможливо заздалегідь визначити вузьке коло завдань, які належить йому вирішувати. Існуючі засоби оцінки фахівця не завжди адекватні сучасним вимогам до якості його підготовки, оскільки, орієнтуючись на розпорошені по окремих дисциплінах знання, мало враховують особистісні риси і якості, досягнуті ним завдяки спеціальним технологіям навчання, і майже не характеризують потенційних можливостей особистості до нестандартного вирішення проблем у реальних професійних чи квазіпрофесійних ситуаціях.

Для нашого дослідження важливим є те, що серед педагогів-практиків сьогодення існує думка, що науково-природничі предмети мають обслуговувати лише фахівців відповідного профілю. Це призводить до недооцінки окремими викладачами їх значення в розвитку особистості й дозволяє сприймати таку інформацію як суттєве спрощення навчальних курсів. Унаслідок такого підходу більшість випускників не можуть відрізнити знання від віри, не розрізняють ступеня вірогідності фактів, явищ, не вміють моделювати та передбачувати події, оцінювати обставини життя. В. Сухомлинський переконував, що знання з кожного предмета несуть у собі виховний потенціал для становлення, формування живого, творчого розуму. Власне такі предмети як фізика, біологія, хімія, географія створюють потрібні можливості для становлення цілісної наукової картини світу, адже методи і форми їх інтегрованого вивчення дають змогу формувати навички та прийоми раціонального мислення, а впровадження навчального експерименту сприяє реалізації діяльнісного підходу до природи, що створює підґрунтя до формування інтелектуальних умінь старшокласників у профільній школі [2].

Вагомим аспектом даного підрозділу нашого дослідження є також положення про те, що майбутній учитель природничих дисциплін

має бути готовим до здійснення управлінської діяльності, володіти методично-практичними засадами профілізації навчання, що передбачають: запровадження педагогічного моніторингу; використання інноваційних технології управлінської діяльності; знання специфіки організації методичної роботи з вирішення завдань формування, становлення допрофільних і реалізації профільних інтересів учнів. Узагальнено модель особистості вчителя та засоби її реалізації, яка потребує подальшого дослідження. Перелік та аналіз методологічних вимог до вчителя профільної школи можна поповнювати й поглиблювати, проте зрозумілим є те, що одним із ключових моментів успіху профільного навчання є забезпечення закладу компетентними, висококваліфікованими кадрами. Школа орієнтується на високий кваліфікаційний рівень учителів, які викладають у профільних класах, а отже – майбутні вчителі мають отримати ґрунтовну підготовку, яка дозволяє працювати в цих класах.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок із напрямку. Провідною концептуальною основою професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи в профільній школі визначаємо компетентісний методолого-теоретичний підхід та дворівневу систему організації професійного навчання, які дозволяють вирішити такі завдання: посилення практичної зорієнтованості професійної освіти на якісного і компетентного в ринкових умовах фахівця; поетапне формування педагогічних компетенцій студентів (як бакалаврів і магістрів) у процесі вивчення всіх циклів навчальних дисциплін; пропозиція освітніх технологій такого формування й методик оцінки його результатів. Психологічний механізм формування компетентності майбутніх учителів природничих профілів розглядаємо через апробацію різних моделей поведінки фахівця в педагогічній поліпредметній сфері, через синтез когнітивного предметно-практичного і особистісного досвіду. Такий підхід сприяє тому, що образ «Я» і образ світу майбутнього фахівця становлять єдине ціле, мають інтегровані якості, цінності та механізм самореалізації, глибоко вмотивований потребами професійного розвитку.

Перспективу дослідження становить більш чітка систематизація вимог до якостей особистості вчителя з точки зору майбутньої діяльності в школі природничого профілю.